БЕЛАРУСКІ ІНСТЫТУТ НАВУКІ Й МАСТАЦТВА
BELARUSIAN INSTITUTE OF ARTS AND SCIENCES

ТУРЭЦКА-БЕЛАРУСКІ РАЗМОЎНІК 1836 ГОДУ

з збораў

Нацыянальнага Музэю

Літоўскай Рэспублікі ў Вільні

•

TURKISH-BELARUSIAN PHRASE-BOOK OF 1836

•

TÜRKÇE-BELARUSÇA KILAVUZ YIL = 1836

•

NEW YORK

1995

Прадмова,
трансьлітарацыя, падрыхтоўка тэксту,
публікацыя й камэнтары:

Галіна Александровіч-Мішкінене
Сяргей Шупа

Агульная рэдакцыя:

Сяргей Шупа

ТУРЭЦКА-БЕЛАРУСКІ РАЗМОЎНІК 1836 ГОДУ З ФОНДАЎ НАЦЫЯНАЛЬНАГА МУЗЭЮ ЛІТОЎСКАЙ РЭСПУБЛІКІ (№ 42)

Сярод усіх ведамых дагэтуль помнікаў пісьменства беларускіх татараў, створаных у беларускай мове на графічнай аснове арабскага альфабэту, прапанаваны тут увазе шаноўных чытачоў рукапіс вылучаецца сваёй унікальнасьцю. Сярод дзясяткаў кітабаў, тэфсіраў, хамаілаў і зборнікаў іншага роду, ён адзіны прадстаўляе жанр слоўнікаразмоўніка, практычна-дыдактычнага дапаможніка, значэньне якога выходзіць за межы замкнёнай этнарэлігійнай супольнасьці беларускіх татараў. І сапраўды, гэты слоўнік, які налічвае ў сабе каля 1000 лексычных адзінак у кожнай зь дзьвюх частак — беларускай і турэцкай — можна лічыць адною зь першых лексыкаграфічных працаў у гісторыі новай беларускай мовы. Важнасьць ягоная тым большая, што ён быў створаны ў часе, калі беларуская мова рэдка ўшаноўвалася пісьмоваю фіксацыяй, дый тыя тэксты, што знаходзілі сабе дарогу на рукапісныя й друкаваныя старонкі, у пераважнай большасьці ўяўлялі сабою запісы фальклёру. І таму ня можа быць абыйдзены ўвагаю помнік, у якім пісанае беларускае слова было не пасіўным аб'ектам рамантычнага сузіраньня, а хавала ў сабе зарад функцыянальнае прыдатнасьці й прагматызму, дапамагала чалавеку ў вырашэньні жыцьцёвых праблемаў, а таксама было мастком да іншых культураў, прыладаю пашырэньня індывідуальнага сусьвету.

Турэцка-беларускі размоўнік (цяпер перахоўваецца ў Аддзеле рукапісаў Нацыянальнага Музэю Літоўскай Рэспублікі, №42 паводле вопісу Караімскага Музэю, адкуль ён паступіў) быў створаны, на думку А.Антановіча, не раней за 1836 год у Слоніме Мустафой Шагідзевічам (Ант., 90-91). Меркаваньне аб аўтары й месцы напісаньня грунтуецца на супадзеньні почыркаў размоўніка й Кітаба №39 з збораў таго самага

музэю: у Кітабе дакладна зазначаныя аўтар, дата й месца стварэньня. Дата ўзьнікненьня размоўніка была прыблізна вызначаная паводле вадзяных знакаў «18—36» на паперы рукапісу. Прыняўшы да ўвагі гэтую часавую мяжу, пры немагчымасьці больш дакладна датаваць помнік, у гэтай публікацыі дзеля зручнасьці мы ўмоўна называем яго «Турэцка-беларускі размоўнік 1836 году».

Сам жанр турэцкага слоўніка-размоўніка на нашых землях і ў нашых суседзяў не ўяўляе сабою нешта выключнае для таго часу. Зазначым, што ў Рэчы Паспалітай ужо ў 1615 годзе пабачыла сьвет першая спроба турэцка-полькае практычнае лексыкаграфіі — «Dictionarz Turecki o Bogu i ŚŚ. Jego, o niebie i o żywiołach, o dniach i czasiech wszelakich, o człowieku i członkach jego, o sprawach i rzeczach potocznych etc. przez Marcina Paszkowskiego» (Zajączkowski, 5). У Расеі ў канцы XVIII — пачатку XIX стст. зьявіліся дзясяткі рукапісных і друкаваных глясарыяў, вакабулярыяў, слоўнікаў, размоўнікаў і іншых лінгвістычных дапаможнікаў для тых, хто меў патрэбу ў знаёмстве з турэцкай моваю (Кононов, 87-98). Найчасьцей спажыўцамі такой літаратуры былі ўдзельнікі ваенных дзеяньняў Расеі супраць Турцыі, што вызначала яе спэцыфічную прафэсійна-тэрміналягічную скіраванасьць. Ня дзіва, што адным з найлепшых лексыкаграфічных выданьняў з гэтага шэрагу былі «Основные правила турецкаго разговорнаго языка. Карманная книга для русскихъ воиновъ въ турецкихъ походахъ» О.Сянкоўскага, Ч.1-2. СПб., 1828-1829.

Выразным кантрастам паводле зьместу да расейскай ваенна-лінгвістычнай літаратуры выступае размоўнік М.Шагідзевіча. Першую згадку пра яго падаў Сьцяпан Туган-Мірза-Бараноўскі ў апісаньні збору рукапісаў у Муфціяце ў Вільні (RT, 1, 314-315). Размоўнік быў апісаны А.Антановічам у ягонай манаграфіі, дзе падаецца кароткая характарыстыка рукапісу і ўзоры тэксту (Ант., 90-93).

Тэматыка зьмешчанага ў турэцка-беларускім размоўніку матэрыялу даволі шырокая й разнастайная. Яна можа стацца крыніцаю зьвестак аб сацыяльна-эканамічным статусе беларускіх татараў, міграцыйных працэсах, характары іх дзейнасьці й занятках на тэрыторыі Асманскай імпэрыі. У размоўніку прадстаўленыя гэткія тэматычныя разьдзелы (у дужках — старонкі рукапісу): гандлёвыя кантакты (2б, 6б, 8а), знаёмства (3а), мова й рэлігія (5а), чалавек і часткі цела (5б-6а), будаўніцтва (7а), сельскагаспадарчыя работы (7а-7б, 12б), падзённая наёмная праца (8а-8б), наём фурманкі й падарожжа (8б-9б), жывёльны сьвет і паляваньне (9б-10а), адзеньне (10а, 13б), прыродныя зьявы (10б, 12а), харчаваньне, посуд (11а-11б, 14а), конь (11б), збожжа й харчовыя прадукты (13б), ваенная справа (14а-14б), забавы (15б), лічэбнікі (16б), дні тыдня (17а), прадметы побыту (17б), пошукі працы й жытла (18а-

18б), прывітаньні (19а), грошы (19б), падарожжа праз Малдову (20а-20б). Асобнае ўвагі заслугоўваюць дзьве апошнія старонкі рукапісу — яны ўяўляюць сабою румынска-беларускі размоўнік з наборам самых патрэбных фразаў, неабходных пры «транзытным» праезьдзе праз Малдову й Валахію.

Цяжка сказаць нешта пэўнае пра паходжаньне й крыніцы размоўніка. Можна пагадзіцца з А.Антаноівічам, што перад намі арыгінальны твор, а ня сьпіс зь іншага (Ант., 91). Пра гэта сьведчаць лякуны як у турэцкай, так і ў беларускай частцы, прычым некаторыя зь іх запоўненыя пазьней іншай рукою. Некаторыя недакладнасьці й адвольнасьці ў перакладзе лексычных і граматычных значэньняў дазваляюць прыпушчаць удзел у стварэньні размоўніка турэцкага інфарманта, які мог недастаткова валодаць беларускай мовай. На старонках 13б-16а і 17а-18а мовы «мяняюцца месцамі», там загалоўнымі словамі выступаюць беларускія лексычныя адзінкі, да якіх падбіраюцца турэцкія эквіваленты. Зварачаюць на сябе ўвагу відавочна архаічныя лексэмы (асабліва ваеннае тэрміналёгіі: *дзида* 14а, *палаш* 14а, *лук* 14а, *стрелка* 14а, *фузийа* 14а, *крук* 14б), іх прысутнасьць не выключае выкарыстаньня аўтарам нейкіх даўнейшых крыніцаў.

Палеаграфічныя зьвесткі

Рукапіс напісаны ў сшытку з 22 аркушаў фармату 11,5 х 18 см, сшытым уручную льнянымі ніткамі, безь пераплёту. Папера пажоўклая, на ёй выяўляецца вадзяны знак ў выглядзе герба «Гурко» (Herbarz, I, 220). Абапал герба на аднолькавай адлегласьці пазначана прозьвішча «L.Hurko», а на с. 22а стаіць пячатка зь ініцыяламі «L.H.». Чарніла бурае, месцамі прасочваецца на адваротны бок аркуша. Фаліяцыя аркушаў (ужытая ў гэтай публікацыі для пазначэньня старонак: а - пярэдняя, б - адваротная адпаведнага аркушу) пазьнейшая сінім алоўкам (ад арк. 6 — простым алоўкам). Тым самым сінім алоўкам на вокладцы (1а) напісана: «Принадлежитъ Шегидевичу», тамсама стаіць пячатка Муфціяту Рэчыпаспалітай Польшчы: «Mufti na Rzeczpospolitą Polską». Пячатка стаіць таксама на старонках 3б, 4б, 17а, 21а, 23б.

Аб'ём размоўніка — 36 старонак, зь якіх 34 (2б-20б) напісаныя рукою Мустафы Шагідзевіча. Старонкі 4а-4б і 21а-22б пакінутыя пустымі. Старонкі 3б, 6б, 13а, 16а, 19а, 19б, 20а запоўненыя не да канца. На старонцы — ад 4 да 8 здвоеных радкоў, якія складаюцца з паралельнага турэцкага й беларускага тэкстаў, часам паасобныя разьдзелы аддзяляюцца гарызантальнымі лініямі. На с. 9б лініямі выдзелены загаловак *терас инша ґатунек мова йест.* У ніжнім левым куце адваротных бакоў аркушаў 5-17 запісанае першае слова наступнага аркуша.

Тэкст напісаны старанна й акуратна, чытаецца лёгка.

Старонкі 1б і 2а напісаныя адпаведна двума іншымі почыркамі. 2-гі пісар (1б) разьмяшчае матэрыял слупочкамі й аддзяляе паасобныя словы вэртыкальнымі й гарызантальнымі лініямі. На гэтай старонцы зьмешчаныя паасобна выбраныя лексэмы з асноўнага корпусу размоўніка.

3-ці пісар (2а) разьмяшчае турэцкі тэкст роўным радком, пад якім наўскос падаюцца беларускія адпаведнікі. Беларуская мова гэтага пісара вылучаецца значнай колькасьцю русізмаў. Ягонаю рукою зробленыя таксама прыпіскі да тэксту М.Шагідзевіча на сс. 3а, 3б, 7б, 17б, 19б.

Моўныя асаблівасьці помніка

Аналіз асаблівасьцяў мовы беларускага тэксту размоўніка М.Шагідзевіча пацьвярджае меркаваньне аб тым, што ён быў укладзены ў Слоніме на матэрыяле мясцовых гаворак беларускай мовы. Сапраўды, у асноўных сваіх парамэтрах у ім адбіваюцца важнейшыя асаблівасьці гродзенска-баранавіцкай групы гаворак паўдзённа-заходняга дыялекту. Трэба таксама адзначыць значную колькасьць палянізмаў у беларускай частцы размоўніка, якія складаюць да 10% усяго матэрыялу. Ва ўжываньні палянізмаў не заўважаецца ніякай сыстэмнасьці, часта ў іншым месцы ім адпавядаюць паралельныя беларускія формы: *бенде* 8а і *бўду* 2б, 11а; *бендзе* 8б і *бўдзе* 1б, 10б, 13а; *билем* 7б і *бив* 6а, 12а; *велќи* 10а і *велиќи* 1б, 10б; *йензик* 5б і *йазик* 5а. У далейшым разглядзе палянізмы не бяруцца пад увагу, бо праблема ўзаемадзеяньня польскай і беларускай моваў у беларускіх тэкстах арабскае графікі патрабуе асобнага разгляду.

Разгледзім найбольш характэрныя рэгіянальныя асаблівасьці беларускага тэксту размоўніка.

У галіне фанэтыкі:

а) пасьлядоўнае захаваньне этымалягічнага -о ў пасьлянаціскной пазыцыі ў канцавым адкрытым складзе: *балото* 12а, *блиско* 8б, *висехло* 17б, *войско* 14б, *коло* 15а, *место* 14б (ДАБМ, №14);

б) пасьлядоўнае ўжываньне -о на месцы -е у канцавым адкрытым складзе ў форме назоўна-клічнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў ніякага роду зь мяккай асновай: *наćено* 5б, *поло* 13б, *одзено* 6б, *йедзено* 11а, *моро* 15а, *збожо* 12б, *здаровйо* 19а (ДАБМ, №17);

в) ужываньне -о ў ненаціскным канчатку назоўнага склону адзіночнага ліку прыметнікаў ніякага роду: *хмурнойо* 12а, *сухойо* 12б, *тойо* 9а (ДАБМ, №115);

г) адсутнасьць падваеньня зычных на месцы старога спалучэньня -ньj- : *наćено* 5б, *одзено* 6б, *йедзено* 11а.

У галіне марфалёгіі:

а) утварэньне 2-ой асобы множнага ліку загаднага ладу дзеясловаў I спражэньня на -еце: *не кричеца* 18а, *идзеце* 20а (ДАБМ, №170);

б) пасьлядоўнае ўжываньне 3-яй асобы адзіночнага ліку цяперашняга часу дзеяслова ‘быць’ у форме *йест* (ДАБМ, №165);

в) форма на -о назоўніка мужчынскага роду тыпу ‘бацька’: *дзацко* 15б (ДАБМ, №91);

г) ужываньне вышэйшай ступені прыметнікаў з суфіксам -ш-: *душши* 11а (ДАБМ, №130).

У галіне лексыкі:

Ужываньне лексэмаў *сталавано* 7а ‘сталяваньне’ (ДАБМ, №228), *кузака* 10а ‘кузурка’ (ЛА, 1, №365), *вугол* 14а ‘вугóль’ (ДАБМ, №190), *йаблик* 13б (ДАБМ, №107), *веле* 1б, 6б ‘шмат’ (СПЗБ, 1, 294).

Аналіз адпаведных ізаглёсаў дазваляе даволі дакладна лякалізаваць месца бытаваньня зафіксаванай у размоўніку гаворкі паўдзённым захадам цяперашняй Гарадзенскай вобласьці ўлучна з Слонімам.

У гэтай працы ня ставілася задачы вырашаць цюркалягічныя праблемы помніка. Аднак нават самы павярхоўны аналіз турэцкае часткі размоўніка выяўляе, што фанэтычная, марфалягічная, сынтаксычная й лексычная сыстэмы тэксту далёкія ад нормаў літаратурнай турэцкай мовы разгляданага пэрыяду.

Шэраг моўных асаблівасьцяў турэцкае часткі (выпадзеньне інтэрвакальных *-ğ-*, *-y-*: *acı* < *ağacı*, *yamur* < *yağmur*, *er* < *eyer*; пераход пачатнага *ö-* ў *ü-*: *ürdek* < *ördek*, *üldü* < *öldü*; зьяўленьне пратэтычнага *y-* перад *ü-*: *yüzinü* < *üzünü*, *yüzüm* < *üzüm*; прагрэсыўная асыміляцыя санорных: *dinne* < *dinle*; інфінітыў на *-maya/-meye*: *olmaya*, *cıkmaya*, *keçmeye*; асаблівасьці лексыкі: *grah*, *budka*; нехарактэрныя для турэцкай мовы сынтаксычныя канструкцыі: *var mı onda beygir,; yoktur yamur; yok mı adam ruşça bilen*) дазваляюць выказаць меркаваньне, што сааўтар або інфармант укладальніка размоўніка быў носьбітам аднаго з балканскіх дыялектаў турэцкае мовы з прыблізнай лякалізацыяй на ўсходзе цяперашняй Балгарыі (Kowalski; Németh). Гэтае меркаваньне ўскосна пацьвярджаецца й сустраканай у тэксьце тапанімікай

Тэкст на румынскай (у тэрмінах размоўніка — малдаўскай) мове вылучаецца фанэтычнымі й граматычнымі недакладнасьцямі й, відаць, запісваўся на слых ад чалавека, для якога румынская мова ня родная. Ім мог быць, напрыклад, турэцкі інфармант, які ўдзельнічаў у складаньні турэцка-беларускай часткі размоўніка.

Нягледзячы на некаторыя недакладнасьці ў перадачы лескычных і граматычных значэньняў, укладальнік Турэцка-беларускага размоўніка 1836 году даволі пасьпяхова справіўся з сваёй задачай, і размоўнік уяўляе сабою даволі каштоўны на той час дапаможнік для чалавека, якога жыцьцёвыя абставіны змушалі да падарожжа ў Турцыю.

Графіка-правапісныя асаблівасьці

З гледзішча графіка-правапіснай сыстэмы Турэцка-беларускі размоўнік 1836 году у цэлым не адрозьніваецца ад іншых беларускіх помнікаў арабскае графікі тае пары. Правапісныя прынцыпы вытрыманыя даволі пасьлядоўна, за выключэньнем некатарых літараў не назіраецца істотных ваганьняў або варыянтнасьці ў перадачы паасобных гукаў.

Абазначэньне зычных гукаў.

Палятальныя/непалятальныя зычныя пасьлядоўная перадаюцца парамі выразна супрацьпастаўленых графэмаў:

т і *ц'* — ط і ڝ; *д* і *дз'* — د і ڗ; *к* і *к'* — ق і ك; *с* і *с'* — ص і س/ث; *з* і *з'* — ظ/ض і ز. Адхіленьні ад гэтага прынцыпу вельмі рэдкія: *чловеќ* 8а2, *привеѓ* 6а4, *злоѓих* 9а2, *злоѓо* 13б3, *писталеѓ* 14б1, *дзевчаѓа* 16а3, *туѓ* 19б1. У расейскіх словах *т'* і *д'* абазначаюцца літарамі ت і د: *покажиѓе* 2а, *ѓосподин* 2а1.

с' у абсалютнай бальшыні выпадкаў перадаецца праз س.; ث выступае 12 разоў у ідэнтычнай пазыцыі — у складзе зваротнай часьціцы *-će* (5а2, 6а3, 6а6, 6а4, 6а7, 6б5, 9а6, 10б4, 11б1, 13а1, 13а1, 14б3). Літара ڛ у помніку не засьведчаная.

Найбольш ваганьняў сустракаецца ў перадачы гуку *з*, колькасьць выпадкаў ужываньня ظ/ض разьмяркоўваецца амаль пароўну, прычым ض часьцей выступае ў пазыцыі перад галоснымі гукамі, ظ — перад зычнымі.

Літары ڝ і ڗ абазначаюць таксама й непалятальныя *ц* і *дз* (апошняе ў палянізмах).

Даволі часта на пісьме перадаецца аглушэньне звонкіх зычных на канцы слова: *йец* 1б, 9а, 13а; *нош* 11б.

Часта, пад уплывам графічных і фанэтычных асаблівасьцяў турэцкае мовы ў беларускім тэксьце назіраюцца ваганьні ў перадачы гукаў *б/п* і *ч/дж* (Ант., 217, 241): *бост* 3а, *бўсци* 3а, *джаго* 18а.

Асаблівасьцю разгляданага рукапісу зьяўляецца даволі частае ўжываньне для абазначэньня гуку *ж* літары ژ побач з ز. Можна нават сьцьвярджаць што ў выпадках ужываньня ز апошняе часта вельмі цяжка адрозьніць ад ژ, асабліва ў канцавой пазыцыі. Наяўнасьць гэтай не засьведчанай А.Антановічам літары ў беларускіх тэкстах арабскае графікі адзначаюць у сваіх публікацыях іншыя дасьледнікі (Nadson, Meredith-Owens; Drozd).

Сярод асаблівасьцяў абазначэньня галосных гукаў можна адзначыць вельмі частае ўжываньне для гуку *а* замест аліфа з фатхой вэртыкальнае фатхі (гэты спосаб абсалютна пераважае ў спалучэньні зь літарамі ذ, ز і ژ), а таксама вэртыкальнае кясры пад канцавым ی.

Трансьлітарацыя беларускага тэксту была праведзеная паводле прынцыпаў, распрацаваных А.Антановічам у ягонай манаграфіі «Белорусские тексты, писанные арабским письмом, и их графико-орфографическая система» (Ант., 192-194).

Улічваючы дыялектны характар турэцкага тэксту, пры трансьлітарацыі было вырашана максымальна захаваць усе ягоныя фанэтычныя асаблівасьці, пазьбягаючы мадэрнізацыі і уніфармізацыі. Трэба зазначыць, што ў тэксьце назіраецца нямала адхіленьняў ад стандартнага турэцкага правапісу, асабліва гэта датычыць правапісу зычных — у тэксьце вельмі часта парушаецца прынцып залежнасьці выбару літараў для абазначэньня зычных гукаў ад нёбнага сынгарманізму ў межах аднаго слова. Альтэрнатыўныя пары літараў ط і ت, ص і س, ق і ك, ض і ز ужываюцца адвольна й непасьлядоўна як у словах з галоснымі пярэдняга, гэтак і задняга раду. Таму пры трансьлітарацыі кожная з гэтых параў перадавалася адзіным знакам: t, s, k, z.

Нёбны сынгарманізм, не перададзены ў тэксьце дзеля непасьлядоўнасьці ўжываньня зычных літараў, адноўлены паводле нормаў стандартнай турэцкай літаратурнай мовы..

Спосабы перадачы ў трансьлітарацыі паасобных гукаў паказаныя ў табліцы на с. 10-11.

Да трансьлітарацыі румынскага тэксту былі ўжытыя тыя самыя прынцыпы, што й для беларускага.

Трансьл. тур.	Трансьл. бел.	Гукавае значэньне (бел.)	ізаляваная	канцовая	сярэдняя	пачатная
-	-	’			ـا	ا
b	б	б, б’	ب	ـب	ـبـ	بـ
p	п	п, п’	پ	ـپ	ـپـ	پـ
t	т́	т’	ت	ـت	ـتـ	تـ
s	ć	с’	ث	ـث	ـثـ	ثـ
c	дж	дж	ج	ـج	ـجـ	جـ
ç	ч	ч	چ	ـچ	ـچـ	چـ
h	х	х, х’	ح	ـح	ـحـ	حـ
h	—	—	خ	ـخ	ـخـ	خـ
d	д	д, д’			ـد	د
z	—	—			ـذ	ذ
j	ж̣	ж			ـڎ	ڎ
—	дз	дз, дз’			ـࢮ	ࢮ
r	р	р			ـر	ر
z	ź	з’			ـز	ز
j	ж	ж			ـژ	ژ
s	ċ	с’	س	ـس	ـسـ	سـ
ş	ш	ш	ش	ـش	ـشـ	شـ
—	—	—	ڛ	ـڛ	ـڛـ	ڛـ
s	с	с	ص	ـص	ـصـ	صـ
z	з	з	ض	ـض	ـضـ	ضـ
—	ц	ц, ц’	ڝ	ـڝ	ـڝـ	ڝـ
t	т	т	ط	ـط	ـطـ	طـ

z	ȝ	з	ظ	ـظ	ـظـ	ظـ
‘	‘	‘	ع	ـع	ـعـ	عـ
g	ґ	ґ, ґ’	غ	ـغ	ـغـ	غـ
f	ф	ф, ф’	ف	ـف	ـفـ	فـ
k	к	к	ق	ـق	ـقـ	قـ
ḳ	ќ	к’	ك	ـك	ـكـ	كـ
ṅ	—	—	ڭ	ـڭ	ـڭـ	ڭـ
l	л	л, л’	ل	ـل	ـلـ	لـ
m	м	м, м’	م	ـم	ـمـ	مـ
n	н	н, н’	ن	ـن	ـنـ	نـ
h	г	г, г’	ه	ـه	ـهـ	هـ
v	в	в, в’, ў			ـو	و
y	й	й	ى	ـى	ـيـ	يـ

a/e	а	а	ـَا
a/e	е	э, а	ـَ
ı/i	ӣ	і, ы	ـِي
ı/i	и	і, ы	ـِ
o/ö	о	о	ـَو
u/ü	ӯ	у	ـُو
u/ü	у	у	ـُ

Вэртыкальная фатха й вэртыкальная кясра перадаюцца вэртыкальнымі рысамі адпаведна над і пад літарай: а̍, ӣ. ‘Айн (ع) далучае да сябе галосныя падобна літарам для зычных гукаў: على ‘или. Аліф з мадой (آ) перадаецца як ã, зычныя з шадой пазначаюцца хвалькамі над літарай: м̃, н̃, т̃, ц̃.

КРЫНІЦЫ Й БІБЛІЯГРАФІЯ

Ант. — Антонович А. Белорусские тексты, писанные арабским письмом, и их графико-орфографическая система. Вильнюс, 1968.

Булыка — Булыка А. Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV-XVIII стст. Менск, 1980.

ГСБМ — Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1—. Менск, 1982.

ДАБМ — Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Менск, 1963.

Запісы — Запісы Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва. Кн.1—. Нью-Ёрк—Мюнхэн—Нью-Ёрк, 1952—.

Кононов — Кононов А. История изучения тюркских языков в России. Ленинград, 1982.

ЛА — Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. Т.1—. Менск, 1993—.

Нас. — Носович И. Словарь бѣлорусскаго нарѣчія. Санкт-Петербургъ, 1870.

СПЗБ — Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Т.1-5. Менск, 1979-1986.

Станкевіч — Станкевіч Я. Беларуска-расійскі слоўнік. Нью-Ёрк, 1989.

Bozkurt — Bozkurt F. Türklerin Dili. Istanbul, 1992.

Drozd — Drozd A. Chamaił Sobolewskiego // Rocznik Tatarów polskich. Gdańsk, 1993. S.49-62.

Herbarz — Stupnicki H. Herbarz Polski. T.1-3. Lwów, 1855-1862.

Kowalski — Kowalski T. Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du Nord-Est. Cracovie, 1933.

Nadson, Meredith-Owens — Nadson A., Meredith-Owens G.M. The Byelorussian Tartars and their writings // The Journal of Byelorussian Studies. Vol.II, No.2, Year VI. London, 1970. P.141-176.

Németh — Németh J. Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens. Sofia, 1956.

RT — Rocznik Tatarski. T.1-3. Wilno-Zamość-Warszawa, 1932-1938.

TS — Türkçe Sözlük. T.1-2. Ankara, 1988.

Zajączkowski — Zajączkowski A. Pierwsza próba opracowania języka tureckiego w literaturze staropolskiej. Warszawa, 1938.

[1a]

bismillahi rahmani rahimi

[1б][а]

1	• sildim	обтар[б]
	• makas	ножице[в]
	• pançar	бурак
	• ben	йа
	• ince	тонко
	• sen	ти
	• al	везьми
	• ver	дай
2	• dur	стой
	• duruyur	стайиц
	• çabuk	прендко[г]
	• yemek[д]	будзем[д]
	• var mı vardır	чи йест
	• var	йест
	• amma	але
3	• naslı	какой[е]
	• sesi	голас
	• ol zaman	тагди
	• başında	на галаве
	• yokdur	немаш
	• dur	стой
4	• naslı	йак
	• pek	моцно
	• onları	йих
	• ol kadar	таки
	• çok	много
	• daha yacak[ж]	йешче будзе[ж]
5	• yayaş yayaş	паволи паволи

[а] Старонка 1б напісана рукою 2-га пісара (гл. с.6) і зьмяшчае паасобныя словы, выбраныя з асноўнага корпусу размоўніка [б] =пол. *obtarł* [в] =пол. *nożyce* [г] =пол. *prędko* [д] Памылкова абсечаная фраза з 11а[2]: *yemek [yelim]* 'ежу [давай будзем есьці]' — *будзем [йеćци]* [е] =рас. [ж] З 10б[7]: *daha yacak* 'яшчэ будзе йсьці дождж'

	• odır budur	тойо гето
	• lazım	треба
	• ne lazım	нашто
	• ahça	гроши
	• allah smarladık	бивай здаров
6	• safa keldi hoş keldi	йец здаров
	• allah selametler	шчӑслива дарога
	• biyük	велиќи
	• küçük	малӣ
	• olmaya[а]	треба[а]
7	• çabuk çabuk	прендзей прендзей[б]
	• üzerinde	наверхў
	• unuttum	запомнав[в]
	• kerek dilerse[г]	кали хочеш[г]
8	• olmaz	нелз́а[д]
	• küç	трўдно
	• ‘aklım kayattı	роз̣ўм з̣гўбив
	• uldu	стало
	• dürlü dürlü şey satarlar	веле речей предайўц
	• kerek	тогда[е]
	• bildim	з̣найў
	• bilmedim	не з̣найў
	• olmadı	не стало
	• layık	приличний, способний, з̣начителнйй[ж]

[2a][з]

1	• efendim bana kösterseniz fabrika tophane urda var yahya	ґосподин покажит́е мне фабрикў топхан[і] там йест йахйа[к]
2	• efendi risimci bu ‘atları süzi ulsa	ґосподин хўдожник тў имона слово бўдет

[а] Памылкова абсечаная фраза з 7б[7]: *[lazım satın] olmaya* дасл. ‘[трэба ку́плю] ўзяць’ — *треба [купиц]* [б] =пол. *prędzej* [в] тур. 1 sg.; *запомнав* < пол. *zapomniał[em]* [г] тур. 3 sg. [д] =рас. [е] =рас. [ж] =рас. [з] Старонка 2а напісаная рукою 3-га пісара (гл. с.6) [і] < тур. *tophane* ‘арсэнал, артылерыйскі завод’ [к] Уласнае імя

3	• qa‘dun[а]	ѐиденийе
	• qu‘ūdun[б]	ѐиденийе
	• qa‘ada[в]	ѐидеѓ
	• agzı	рот
	• burunu	нос
	• yüzinü	лицо, твар
4	• teni	стан
	• tugrı[г]	
	• yapragı	лист
	• kü[be]ki[д]	пӯп
	• kübeg	пӯп
	• yelime	йеѐце[е]
	• ta‘am	потравӯ
5	• buyurum	прошá[ж]
	• buyur[з]	чего[з]
	• ne var ne yok yeniden	што чӯвац новаго
	• varmadı	не бӣл
6	• vardı	бӣл
	• var mı	чи йест
	• yok	нет
	• nederler	начто
	• dur	стой
	• bunda	тӯт
	• yayaş	паволи
7	• hemen[і]	нелѕ́а[і]
	• daha	йешче
	• biyük	великӣ
	• küçek	малӣ
	• sofra	стол
	• duruyur	стайиц
8	• dürlü	род сорѓ ‘или ґатӯнек

[а-в] Тры арабскія словы [г] Няяснае слова, пакінутае ўкладальнікам безь перакладу. Магчыма =тур. *doğru* [д] Памылкова напісанае слова, выпраўленае побач [е] тур. 1 pl. imperat.: ‘давай паямо’ [ж] =пол. *proszę* [з] Ветлівае перапытаньне, ‘калі ласка? чаго жадаеце?’. Гл. тс. 6а^3, 6а^7 [і] =рас.; тур. *hemen* ‘зараз жа, адразу; амаль што’. Пераклад памылковы, магчыма пазычаны з 10б^6

[2б]

1	• ben bunu satarım kim isterse satın alın	йа гето прада́йў хто хоче кўпиц собе
	• istemem	ни хачў
2	• daha kendi gezerim[а]	йешче сам йе́здзиц[а]
	• kendi kullarınıṅ	сам бўду заживац
3	• ne kadar pahası	йак йано дора́го
	• kaç gruş[б]	колко лев[б]
4	• satar mısın bunu bu şey	пра́да́йеш ты̦ гетўйў реч
	• nerede satarlar	гдзе прада́йўц
5	• davranma ateş yokarım[в]	
	• bir damla[г]	

[3а]

1	• bir anadan biz kardeşim	а̃дной матќи мы̦ браце[д]
	• ben biyük	йа старши
2	• naslı seniṅ ismi	йак тва́йо име
	• benim ismi	майо име
	• ya bunun ismi	йак йаго име
3	• ben bukün uruç tutayrım	йа с̀агоња бост[е] тримайў
4	• kaç kün bayrama	за много дзон байра́м[ж]
	• bir hafta	а̃дзин тидзен
5	• [з]kaçdur	сколко
	• su	вода́
	• ol kadar	такой[з]
6	• mezata ver	бўсци[і] на лицитацийў[к]
	• [з]olmadı	не хва́тило[з]

[а] тур. ‘яшчэ сам езьдзіць буду’ [б] груш (< лац. grossus; тс. куруш або піястар), грашовая адзінка Асманскай імпэрыі, срэбная манэта, уведзеная султанам Сюлейманам II у 1687 г. У Рэчы Паспалітай традыцыйна называўся левам [в] тур. ‘ня рухайся, буду страляць’ [г] тур. ‘адна кропля’ Напісана рукою 3-га пісара [д] *браце* — voc. sg. [е] [п-] [ж] < тур. *bayram* ‘сьвята’; магчыма, курбан-байрам [з-з] 5-ты радок і другое слова 6-га напісаныя рукою 3-га пісара [і] [п-] [к] < пол. *licytacja*

[3б]

	• [а]ben	йа
	• sen	тй
	•	он[а]

[5а]

1	• bari hudadan[б]	од бога жеда́йу[б]
	• kerek dilerse türk dili	кали хочеш
	ükrenmeye ürötmeye	тўрецкаго йезика розўмец
2		наўчиц́е
	• bilmeli bu süzleri	знаци гетийе слова
	• bu ‘atları	гетийе имона
	• her şeye	на вшистко[в]
3	• nederler	нашто
	• kerek dilerse	кали хочеш
	• bilmeli	розўмец
	• şitmeli	слўхац
	• dinnemeli[г]	послўшнемў[г]
4	• kulak utut dinne hem	ўхо тримай прислўхай
	işit müsülman dili islam dini	йешче и чўй мўсўлмансќи
5		йазик ис́ламскей вери
	• layıkdur hem farz erlere	належи фарз[д] мўшчине
	hem ‘avretleri	йешче и кобетам
6	hem çuçakları	йешче и дзецем
	• size ve bize	вам и нам
	• lazım	треба
	• minasib	належи[е]
7	• allah te‘ala yardım ayleye	боже допомажи
	• hem bu dunyada	йешче на гетим с́веце
	• hem ahiretde	йешче и на тамтим
		с́веце

[а-а] Тэкст на старонцы 3б напісаны рукою 3-га пісара [б] тур. ‘ад Творцы Ўсявышняга’ [в] =пол. *wszystko* [г] тур. necessitativus: ‘трэба, неабходна слухаць’ [д] < тур. *farz* (< ар.) ‘належныя ўчынкі й паводзіны як рэлігійны абавязак мусульманіна’ [е] =пол. *należy*

[5б]

1	• lazımdur bilmeli	потреба знаци
	• bu mübarek[а] dili	гети виншӯйӯ[а] йенз̣ик[б]
	• bu süzleri	гетийе слова
2	• kerek namazda	хоц ӯ немаз́е[в]
	• ve kerek kabirde	хоц ӯ магиле
	• ve kerek du'ada	хоц ӯ дӯ'аи[г]
	• her yerde	на каж̣дим мейсцӯ
3	• iski iski	од давнейшаго часӯ[і]
	• evveli allah	берший[д] бог
	• kök yarattı	небо ӯтворил
	• melek[е] yarattı	небо[е] ӯтворил
4	• yıldız	з̣орй̩
	• ay	мес̀ец
	• küneş	слонце
	• suńra yer adam peygamber yarattı	потим з̣ з́еми[ж] а̄дам пророка ӯтворил
5	• bir adam	йеден чловек[з]
	• başı	галава
	• 'ahzı	рот
	• tuhum	нас̀ено
	• dudakları	гӯбй̩
	• dişleri	з̣ӯбй̩
	• dil	йез̣ик
6	• küzleri	очи
	• percem	влоси[і]
	• kaşları	брова
	• kirpekleri	вейалќи[к]
	• can	дӯша
	• yürek	серцо
7	• ciker[л]	вантробй̩[л]
	• şkenbe[м]	плахи (?)[м]
	• barsakları	ќишќи

[а] тур. *mübarek* (< ар.) 'блаславёны' [б] =пол. *język* [в] < тур. *namaz* (< фарс.) 'малітва ў ісламе' [г] < тур. *dua* (< ар.) 'малітва, зварот з просьбай да Бога' [д] [п-] [е] тур. *melek* 'анёл' [ж] =пол. *z ziemi* [з] =пол. *jeden człowiek* [і] =пол. *włosy* [к] *веялкі* 'вейкі' (СПЗБ, 1, 305) [л] тур. 'печань; лёгкія' [м] ст.бел. *фляки* 'трыбухі, рубцы' 1578 (Булыка, 117); форма *пляхі* не засьведчана

	• elleri	рўки
	• parmakları	палци

[6a]

1	• tırnakları	ногци
	• ayakları	ноги
	• tapokları	костки[а]
	• dizleri	калени
	• kübeg	бўп[б]
	• zekeri	шлўнек[в]
2	• sa'a	здáров
	• hasta	хори[г]
	• üldü	ўмар[д]
	• ecel keldi	ѐмерц пришле[е]
	• kitdi	пашов
	• keldi	пришов
3	• kaldı	заставѐе
	• vardı	бив
	• varmadı	не бив
	• var mı	чи йест
	• yok	немаш
	• buyur	прошá[ж]
4	• asselam 'eleyküm	привеѓ
	• nicesi keyfe ne imi	йак ѐе ти маш[з]
	• şükür elhamdü lillahi	хвáла богў
5	• ne var ne yok yeni	што чўвац новеѓо[і]
	• sa	здáров
	• hasta	хори[к]
	• ecel keldi	ѐмерц пришла
6	• kitdi	пашов
	• keldi	пришов
	• kaldı	заставѐе

[а] 'косткі на назе, шчыкалаткі' [б] [п-] [в] тур. *zeker* 'membrum virile'. У гэтым значэньні *шлунек* выступае і ў кітабе Казанскага Ўнівэрсытэту (76а[7]) (Запісы, 21, 110); у іншых гаворках значэньне не зафіксавана. Магчыма, кантамінацыя словаў *шлункі*, *шлуньне* 'вантробы' і пол. *członek* [г] =пол. *chory* [д] =пол. *umarł* [е] Пра *-е* замест *-а*: Ант. 285 [ж] [-а], недакладнае напісаньне [з] =пол. *jak się ty masz*; пар. 6а[7] [і] =пол. *nowego* [к] =пол. *chory*

	• vardı	бив
	• varmadı	не бив
	• varmı	чи йест
7	• yokdur	немаш
	• buyur[а]	чаго[а]
	• asselam ‘eleyküm	витане
	• nicesi keyfe ne imi	йак ćе ти майеш

[6б]

1	• şükür elhamdü lillahi	хва́ла богӯ
	• ne var ne yok yeniden	што чӯвац новеґо[б]
	• sen nicesi keyfe ne imi[в]	
2	• elhamdü lillahi	хва́ла богӯ
	• nereden kelüb	сконт идзеш[г]
	• stanbuldan keldim[д]	станбӯлӯ пришов[д]
3	• şurçu‘a kiderim	до рушчӯку[е] пайдӯ
	• pazara kiderim	на таргависко пайдӯ
	• itmek alırım[ж]	хлеба уза́ц[ж]
4	• et	менса[з]
	• işi var	дзело йест
	• kaç para harçattı	веле пар[і] експенсова́л[к]
	• yikir[mi] beş	два́йац пац
5	• rubası kaydım[л]	одзено ӯложиц[л]
	• koşandım[м]	подпасацćе[м]
	• eylenmem[н]	зачекай[н]
6	• beraber kiderim	ра́зем пойде[о]
	• bir sa‘at	йедней ґодзини[п]

[7а]

1	• ev yabmaya	дом робиц

[а] гл. 2а[5] [б] =пол. *nowego* [в] Фраза пакінутая безь перакладу. Гл. 6а[4], 6а[7] [г] =пол. *skąd idziesz* [д] тур. 1 sg; *станбӯлӯ* < *з станбӯлӯ* [е] Рушчук (тур. Ruşçuk), турэцкі назоў балгарскага гораду Русэ [ж] тур. ‘хлеба вазьму’ [з] =пол. *mięsa* [і] Пара (тур. *para* < фарс.), у XVII-XX стст. срэбная, ад 1844 медная манэта (40 пара = 1 груш) [к] =пол. *ekspensować* ‘выдаткаваць’ [л] тур. 1 sg praet. [м] тур. 1 sg praet. [н] тур. ‘я доўга не затрымаюся’ [о] =пол. *razem pójdę* [п] =пол. *jednej godziny*

	• pençeri	окна
	• kapı	дзвери
	• soba	пец[а]
	• ev tavanı	сталава́но[б]
2	• hazır oldu	гатово стало
	• satacayım	преда́м
	• kiderim gayri memlekette	пайдў до иншаго мемлеќе́ту[в]
3	• tarla sürmeye	ора́ц
	• tepeye komalı[г]	ўкопи[г]
	• eve kidermeli	додому спра́ва́дзиц
	• kaç araba	веле фўр[д]
4	• harçattım	з̣еќспенсевал[е]
	• sattın	кўпиц
	• ahça	грошей
	• as	мало
	• mapeticay[ж]	
	• ödünç alıram	паз̣иджў[з]
5	• ot bicmeye	ко́сиц
	• urak bicmeye	ж̣ац
	• dövmeli[і]	биц[і]
	• deyermene çekmeli[к]	до млина[к]
6	• un ütmeye	на мўку малоц
	• itmek bişür	хлеб печи
	• daha kazanayam	йешче заробе[л]
	• işi kalmadı	роботи не стало

[7б]

1	• düvşürmeye[м]	се́но гра́пце[м]
	• kuru mı	ци сўхо
	• çi[н]	мокро[н]

[а] =пол. *piec* [б] *сталяваньне* 'столь' (СПЗБ. 4, 568; ДАБМ, №228) [в] тур. *memleket* (< ар.) 'краіна, край; акруга, раён' [г] тур. 'наверсе пакласьці', беларускі адпаведнік няясны [д] ст.бел. *фура* 'вялікі воз' 1578 (Булыка, 120) [е] гл. 6б[4]; [-о-] недакладнае напісаньне (прапушчаны ﻭ) [ж] Слова няяснае, пакінутае ўкладальнікам безь перакладу [з] [-ч-] [і] тур. necessitativus: 'трэба біць, таўчы, малоць' [к] тур. 'да млына трэба завезьці' [л] =пол. *zarobię* [м] тур. 'зьбіраць'; [-и] магчыма, памылка (фатха замест кясры) [н] тур. 'раса'; *мокро* — кантэкстуальны эквівалент

	• beygir ver	конӯ да́й
2	• koş arabaya beygiri	ӯ вос запра́гай кона
	• çok eylendi	веле забавил
	• olmaz	неможно
	• küç	трӯдно
3	• ‘aklım kayattı	ро̨зӯм [а]пот́ерал[а]
4	• öküz	вол
	• inek	крова[б]
	• buza	целе[в]
	• beygir	кон
	• at taşaklı[д]	оќер[г] з́ йайками[д]
	• manda öküz	бӯйвол
5	• sütlü inek	млечне крова[е]
	• fena beygir	благи кон
	• kart ayakları	стари̦ ноги̦
	• satarım	предам
	• panayır	ќермаш
6	• hevesim var mal satın olmaya	мам охота[ж] кӯпиц йеќеѓо[з] товарӯ
	• sevdim	лӯбе[і]
	• sevmedim	не лӯбе[к]
7	• vardım	билем[л]
	• varmadım	не билем[м]
	• lazım satın olmaya	треба кӯпиц

[8a]

1	• pazar	таргависко
	• alış veriş[н]	ганда́л вес́ци[н]
	• bezirgan	кӯпец
	• lazım ketürmeye[о]	треба на ќермаш[о]
2	• adam çok	веле лӯдзей
	• adamça kezer	йак чловеќ ходзиц

[а-а] Слова дапісана рукою 3-га пісара [б] =пол. *krowa* [в] =пол. *cielę* [г] =пол. *ogier*; [-г-] [д] тур. ‘непакладаны конь’; прыклад даслоўнага перакладу [е] =пол. *mleczna krowa* [ж] =пол. *mam ochotę*; пра *-а* на месцы *-ę*: Ант., 344 [з] =пол. *jakiego* [і] =пол. *lubię* [к] =пол. *nie lubię* [л] =пол. *byłem* [м] =пол. *nie byłem* [н] тур. ‘гандаль’ [о] тур. ‘трэба несьці’

	• çıkarmaya	добиваца[а]
	• diktim elma ‘armut	посадзил йаблонќи ґрўшќи
3	• meyva acı	древо фрўктове
	• izin yokdur	поз̣волена не мам[б]
	• babam salvarmayır	оцец не пўшча[в]
4	• istimem bu işleri	нехца тей ра́боти[г]
	• vazkeştim bu şeyleri	йа остонпил тей ра́боти[д]
5	• sa tarafına	пра́ва́ строна[е]
	• sol tarafa	лева́ строна[е]
6	• evde mi senin evsahabi	ўдома твой гаспадар
	• evdedir	ўдома
	• ne lazım	нашто
	• var mı onda beygir	чи йест кон
7	• vardır	йест
	• ben yola kitmeye	йа в да́рогў йехац
	• uzak mı	чи далеко
	• yakındır	блиско

[9a]

1	• pek uzak diyelildür	ни далеко
	• ahşama keliris	до ахшаму[ж] прийедзем
	• peki	добре
	• ne verersinis[з]	што да́с́и[з]
2	• niy istersen	што хочеш
	• bir altmışlık[і] verirsin kiderim	шес́ц з̣ло́тих[і] кали дас́и пойеду
	• peki	добре
3	• koş beykiri arabaya	в вос кана запра́гай
	• eylen azacık	зачекай трохо
	• ben keyderim evine	йа пайдў дадому
4	• şeyleri alırım	речи заберў'
	• keldin mi[к]	чи̍ пришов[к]
	• hazır mı	чи гатов

[а] ‘здабываць’ [б] =пол. *pozwolenia nie mam* [в] =пол. *ojciec nie puszcza* [г] =пол. *nie chcę tej roboty* [д] =пол. *odstąpił[em] tej roboty* [е] =пол. *strona* [ж] < тур. *ahşam* ‘вячэрняя малітва’ [з] тур. 2 pl [і] тур. *altmışlık* ‘60 пара’ [к] тур. 2 sg

	• hazır	гатов
	• utur arabaya	са̀дай на вӯс[а]
5	• yola kit	на да́рогу йец
	• çabuk kit	прендко[б] йец
	• kov beygiri	паганай кана
	• dur	стой
	• ben inerım arabadan	йа з̣лез̣ӯ з̣ воз̣а
6	• sualederim	запитайӯс́е
	• iyi yol	чи добре да́рога
	• sorsana	спитай
	• hayda kit	йец
	• o semte kit	в гетуйу стара́ну
7	• yayaş yayaş şimdi kit	паволи паволи ципер йец
	• yakındır	блиско
	• kürünüyur[в]	вже тойо мейсцо видац[в]
	• bu mı yeri odır	ци гето тойо мейсцо

[9б]

1	• odır budur	тойо гето
	• bu eve kel[г]	под гети дом[г]
	• çak buraya avluya	на гети двор
	• dur bunda	стой гет̃а[д]
2	• lazım inmeye	треба з́лес̀ци
	• veryim bȧna ahça	да́йце мне̇ гроши
	• al canım	ваз́ми дӯша[е]
	• hayda kit	йец сабе назад
3	• evine kit	да́дому йец
	• allaha smarladık	бӯва́й зда́ров
	• safa keldi hoş keldi	йец з̣да́ров
4	• allah selametler	шчес̀лива да́рога
	• salaçaklarlan	зда́ров сабе йец
5	• şimdi başka dürlü sülemesi vardur	тера́с[ж] инша г̃атӯнек мова́ йест

[а] =пол. *wóz* [б] =пол. *prędko* [в] тур. 'відно' [г] тур. 'пад гэты дом едзь' [д] гэтта 'вось тут' (Станкевіч, 208) [е] тур 'душа мая; даражэнькі' (афэктыўны зварот) [ж] =пол. *teraz*

6	• ayı	медзвец
	• kurt	вилк[а]
	• tilki	лис
	• tavşan	зайонц[б]
	• canavarları	з́вери̯
7	• orman kuşlar	лесни́йе пташки́
	• yaban kuşlar	дзике́[в] пташки́
	• ufak kuşlar	мале[г] пташки́

[10a]

1	• yaban ürdek	дзика качка
	• yaban tavuk	дзика кӯра́
	• yaban kurka	дзика индичка
	• kaz	гӯс́
2	• dişi	самица
	• buldum	нашов[д]
	• tepeledim	пабив
	• yavru	дзеци
	• yavrular deri tuttum	дзецей живих полапал
3	• incidmedim	не з̣аґабал[е]
	• ‘atmaca kuş[ж]	велки́ птах[ж]
	• kara kuş[з]	чарни̯ птах[з]
	• karga	врона[і]
4	• hacacık	йескулка[к]
	• yarı beyas yarı siyah bu da karga[л]	то йест сроґа[л]
	• ürdek	качка
	• keverçin	голӯб
5	• sinek	мӯха
	• büçek	кӯз̣ака[м]
	• yılın	вӯж̣

[а] =пол. *wilk*   [б] =пол. *zając*   [в] =пол. *dzikie*   [г] =пол. *małe*   [д] Дзеясловы ў радкох 2-3 — у 1 sg   [е] =пол. *nie zagabał[em]* ‘не зачапіў, не пакрыўдзіў’   [ж] тур. ‘ястраб, малы шуляк’ (даслоўна ‘ястраб птушка‘)   [з] тур. ‘назоў чорных птушак з пароды арлоў’ (TS, 793)   [і] =пол. *wrona*   [к] =пол. *jaskółka*   [л] =пол. *sroka, sraga*; тур. ‘палова белая, палова чорная — гэткая варона’; беларускі адпаведнік “падсумоўвае” турэцкае тлумачэньне або адказвае на яго як на пытаньне, між тым *сарока* па-турэцку будзе *saksağan*   [м] *кузака* ‘кузурка’ (СПЗБ. 2, 558; ЛА №365)

	• kurt	робак[а]
	• kezeyir	ходзи̯[б]
	• çekerdek	кониќи
6	• mahluk çokdur[в]	летайе веле створене[в]
	• küçük orman	мали̯ лес
	• çuha	сўкно
	• alaca[г]	материйа[г]
	• bez	плўтно[д]
7	• benbeyas beyas bez	барздо бело плўтно
	• kaba bez	просте плўтне
	• ince bez	ценќе плўтно
	• külmek	кашўла
8	• don	ґаци[е]
	• dektim	пашив
	• dikmedim	не шив
	• yabtım	робил
	• yabmadım	не робил
	• olmadı	не стало

[10б]

1	• naslı biyük şemşek	йакайа великайа маланка
	• bistun[ж] aydınlık kündüz kibi	вс̀ўди стало ви̯дно йак в дзен
2	• ol zaman onları kördüm kiderken ol zaman yetiştim	тагди̯ йих обачив йак йани̯ ишли тагди̯ да́гнав
3	• naslı pek kök kürleyer	йак моцно гримиц
	• biyük sesi	велиќи голас
	• naslı	йак
4	• kök kürletti	загримело
	• ol zaman ben korktum	тагди̯ йа сбалохавс́е[з]
	• kök kürleyer	гримиц
5	• kürletti kök	гримело
	• ol kadar yamur	таќи дошч
	• yaymış	ишов

[а] =пол. *robak* [б] =пол. *chodzi* [в] Слову *летайе* ў турэцкім тэксьце няма адпаведніка [г] тур. 'шаўковая тканіна ў каляровыя пасачкі' [д] =пол. *płótno* [е] ст.бел. *ґаци* (< пол.) 'порткі' [ж] Слова няяснае [з] [-п-]

6	• hemen[а] yolda su oldu çok keçmeye imkanı yok	неможно[а] на да́роз́е вади стало много не прайехац прайци неможно
7	• bastı yamur	залив дошч
	• daha yaçak[б]	йешче бўдзе[б]
	• amma biyük	а̃ле велиќи
	• su çok	ва́ди много

[11a]

1	• sofra	стол
	• duruyur	стайиц
	• kursana sofra[в]	пастав стол[в]
	• utur sofraya	с̀ада́й за стол
2	• yemek yelim	бўдзем йес̀ци
	• etmek ver	хлеба да́й
	• kaşık ver	лошкў да́й
	• yoktur kaşık	немаш лошќи
	• bulsana	шўкай
3	• araçaım	бўдў шўкац
	• vardır	чи йест
	• var	йест
	• yokdur	немаш
4	• çorba ver	крупник да́й
	• şimdi veriyim	зараз̧ да́м
	• hazırdır	гатово
	• çabuk yesana	прендзей[г] йеш
5	• tamam ettim mi	ци падйев
	• tamam ettim	падйев
	• şükür barinin keremine[д]	хва́ла богу бог да́в йедзено[д]
	• allaha şükür	хва́ла богу
6	• hayda kitin işine	йдзи̧ до ра́боти
	• beri kel	[е]хадзи с̀ўда[е]
	• hayda kitsin	йдзи сабе
7	• skemle	з̧едел[ж]

[а] тур. *hemen* 'зараз жа'; гл. 2а7 [б] Гл. 1б4 [в] тур. 'накрый на стол' [г] =пол. *prędzej* [д] тур. 'дзякуй шчодрасьці Творцы' [е] Запісана рукою 3-га пісара [ж] ст.бел. *зэдаль* 'услон, лава' 1583 (СПЗБ. 2, 333; Булыка, 101)

	• duruyur	стайиц
	• yatıyır	леж̣иц
	• kaldır	паднимі
	• bana ketür	мне принес̀и
	• ver eline	да̍й мне в рӯ̆ќи
8	• ben ketüreyim sana ahırdır	йа панасӯ̆' т́абе цашко
	• sizleri ahırdır	ва̍м цашко
	• bana ver	да̍йце мне
	• ben kuvvetliyim	йа дӯ̆шши
9	• alsana	ве́зми

[11б]

1	• çömlek	ґарнек[а]
	• duruyur	стайиц
	• kırılmış	ра̍з́бивс̀е
	• düştü	впав
	• daha kırılmadı	йешче не рез́бивс́е
2	• teste	з̣бан
	• sen ne ketürüyur	што ти̣̩ нес̀еш
	• bal doldurdum[б]	мод несӯ̆[б]
	• ver bana	да̍й мне
	• tatlımmı	ци салотќи
3	• al bıcak	ва̍з́ми нош
	• naslı keskin	йаќи остри
	• keskin diildir	не востри̣̩
	• biletsene	нава̍стри̣̩
4	• yaş[в] yoktur	камена немаш
	• bulsana	найдзи
5	• kısrak	кабиле[г]
	• yavrusı vardır	дзица йест
	• köbeli	ж̣еребнайа
	• ahırdır	цашкайа
6	• kir at	с̀иви̣̩ огер[д]
	• beyas	бели̣̩

[а] =пол. *garnek* [б] т̇ур. 'я мёдам напоўніў' [в] yaş замест taş: памылка (-ي замест -ط)
[г] Гл. Ант., 286 [д] =пол. *ogier*

	• siyah	чорнӣ̩
	• kırmızı	чирвонӣ̩
	• küzel kuyruk	хароши хвост
7	• peki kuyruk	добрӣ̩ хвост
	• başında beyas	на галаве бело
	• beyas yıldız	белейа гваз̣де[а]
	• biyük kuyruk	велиќи хвост
8	• kuruksız	бес хваста
	• fena kuyruk	благи хвост
	• beyas	белӣ̩
	• kırmızı	чирвонӣ̩

[12a]

1	• ilkiyas oldu	весна стала
	• başladı ot çıkmaya yerden	зачела[б] тра̍ва̍ з̣ з́еми[в] виходзиц
	• yamur	дошч
2	• kitdi	пашов
	• çamur oldu	балото стало
	• ot biyemiş[г]	тра̍ва̍ ве̨лка[г]
	• hiç çıkmaya	не̨ виходзиц тра̍ва̍
3	• kuru taprak	сӯха з́еме[д]
	• yoktur yamur	нема дашджӯ
	• allah yamur vermeye	бог дешчу[е] не да̍йе
4	• inşa allah	воле бож̣ейа
	• allah verir	бог да̍с̀ц
	• bulutlu hava	хмӯрнойо небо
	• o semte küneş davdu	в той стара̍не гдзе слонце
5	yamur yayır	дошч йдзе
	• bunrada yakındır	тӯт блиско
	• yayaçak	йщи
	• biyük yamur	велиќи дошч
6	• geliyir	йдзе
	• küçük yamur	малӣ̩ дошч
	• bunda kelmes	с̀ӯди не пойдзе

[а] =пол. *gwiazda*; пра *-е-* замест *-а-*: Ант., 285 [б] =пол. *zaczęła* [в] =пол. *z ziemi*
[г] =пол. *wielka*; тур. 'трава вырасла' [д] =пол. *sucha ziemia* [е] =пол. *deszczu*

	• semtlen kitdi	бокам пашов
7	• onda var mı yamur	там ци бив дошч
	• bize slatmadı	нас не намачив
	• azaçık serbti	трохо пакра́пив

[12б]

1	• bize pek slattı	нас барʒо памачив
	• biz körmedik yamuru	мӥ не бачили да́ждж ӯ'
	• bizi zahre slatti	нам ʒбожо памачив
2	• size	ва́м
	• bizim kurudur	нашо сӯхойо
	• yamurdan çürümiş	од да́щджу пагнило
3	• kaskatı kalmış	нам йано препало
	• brak şunu	паќин гето
	• kalsın	нехай застайеє
	• yazıktır	шкода
	• bize lazım diyildir	нам не треба
4	• naslı çabuk düvşünüyur	йак прендко[а] ʒбира́йӯц
	• adam çok	лӯдзей много
5	• çabuk	прендзей[б]
	• yamur keliyir	дощдж находзиц
	• tırmık yoktur	гра́бел нема
	• onda araba yakın	он там кале воʒа блиско
6	yatıyır	лежа́ц
	• araba üzerinde yatıyır	на воʒе наверхӯ лежа́ц
	• ip var mı	веровка ци йест
7	• vardır	йест
	• unuttum almaya	запомнав[в] вʒа́ц
	• naslı sen delisin	йаќи тӥ дӯрнӥ

[13а]

1	• var kit çabuk	йдзи прендзей[г]
	• kab	вхапи
	• eylenme	не бавс́е[д]

[а] =пол. *prędko* [б] =пол. *prędzej* [в] =пол. *zapomniał[em]*; тур. 1 sg [г] =пол. *prędzej* [д] 'не затрымвайся'

	• kitme	не йдзи
	• könderi[б]	наз̣ам[а] вернисе́[б]
2	• naslı ulacak	йак бўдзе
	• bevle ulacak	так бўдзе
	• al beygiri	ẵз́ми кона
3	• koş arabaya	запра́гай в вос
	• eve kidelim[г]	да́дом[в] йец[г]

[13б]

1	• река	su
	• гара́[д]	bayır[д]
	• поло[е]	kır[е]
	• да́леко	uzakım
	• флашка	şişe
	• цвик	çivi
	• ремен	kayış
2	• чара́виќи	papuçları
	• боти	çizme
	• йармолка[ж]	fez[ж]
	• sarık[з]	з̣авой[з]
	• kalpak	шапка
	• meşteler[і]	мешти[і]
3	• ќишена	çebi
	• саќера́	balta
	• ж̣елез̣о	demir
	• медз	bakır
	• сребро	gümüş
	• з̣лот́о[к]	altun
4	• диамент[л]	çevhertaşı[л]
	• да́ра́ги	pahalı
	• çuha	сўкно
	• з́елоно	yeşil

[а] Замест ـد- (-д) памылкова напісана ـم- (-м) [б] тур. 'праводзіны, пажаданьне шчасьлівай дарогі' (TS, 561) [в] [-му] (памылкова сукун замест дамы) [г] тур. 'узгорак, узвышэньне' [д] тур. 'поле; стэп; раўніна' [е] 'бутэлька' [ж] 'феска' [з] ст.бел. *завой* 'цюрбан, чалма' (ГСБМ. 10, 136) [і] тур. 'лёгкія й мяккія сап'янавыя хатнія боцікі з кароткаю халяваю' (TS, 1013) [к] =пол. *złoto* [л] тур. 'каштоўны камень'

	• с̀ино	mavi
5	• йечмен	arpa
	• грика	karabagday
	• ãвос	yulaf
	• пшаница	bogday
	• ж̣ито	covdar
	• гарох	grah[а]
6	• боб	bakla
	• риж̣[б]	pirinç
	• ãрехи	fundık
	• фиги[в]	badem[в]
	• ра̍з̣инќи[г]	yüzüm[г]
	• с̀ливи̦	eyrik
	• грӯши	armut
7	• йаблик	elma
	• перец	biber
	• капӯста	lahna
	• масло	yah
	• ãлива̍[д]	zeytun yah
	• йайца	yamurtan
8	• торба[е]	torbası
	• кошик	sepet
	• палица	raf
	• бочка	fuça
	• скӯра̍	diresi
	• каз̣а	keçe

[14a]

1	• слон[ж]	fildiş[ж]
	• ãгон[з]	ateş
	• вӯгол	kemür
	• гариц	yanayır

[а] *grah* (< балг. *грах*) ужываецца замест тур. *bezelye* ў балканскіх дыялектах турэцкай мовы, напр. у гаворках балгарскіх туркаў і ў гагавускай мове (Bozkurt, 193) [б] =пол. *ryż* [в] тур. 'міндаль' [г] тур. 'вінаград' (гл. 14б[б]); *разынкі* па-турэцку — *kuru üzüm* (сухі в.) [д] 'алей' [е] бел. *торба* < тур. *torba* [ж] тур. 'слановая костка' [з] 'агонь'

	• запалив[а]	yaktım[а]
	• гарело	yanmış
2	• бўдзе гарец	yatar yanayır
	• з̣вариц[б]	pişir[б]
	• йес̀ц	yemeli
	• варец йес̀ц	pişirmeye yemeli
	• з̣варив[в]	pişirdim[в]
	• вже гатово	hazır
3	• йес̀ци хачў	yemeye isterim
	• бўлка[г]	samun[г]
	• лис̀цо	yaprak
	• папер	kahat
	• квет́ки	çiçek
	• мўревана[д] с̀цена	taş duvar
4	• малаток	çekiç
	• кўлбака[е]	er[е]
	• дзида	mızrak
	• палаш	klıç
	• стримоно	zengi
	• piline bahla	да пойеса причепи
5	• чапра̍к	haşa
	• лўк	ok
	• стрелка	yaya
	• шнўрок	ipi ince
	• напаци	çekmeli
	• стра̍лац	at
6	• стрелив	attım
	• фўз́ийа	tüfek
	• пора̍х	barut
	• кўла	kruşum
	• набиц	doldur
	• вистрелиц	ateş atmalı
7	• стрелив[н]	attım[н]

[а] тур. 1 sg [б] тур. 2 sg imperat. [в] тур. 1 sg [г] тур. ‘круглы й пышны хлеб’ (TS, 1325) [д] Пра *-е-* замест *-а-*: Ант., 285 [е] тур. ‘сядло’ [ж] ст.бел. *чапрак* < тур. [з] Укладальнік памяняў месцамі адпаведнікі словаў *лук* і *стрелка* [і] тур. 2 sg imperat. [к] тур. 1 sg [л] ст.бел. *фузыя* ‘від старажытнай стрэльбы’ 1697 (Булыка, 69) [м] тур. 2 sg imperat. [н] тур. 1 sg

	• ãрмата	tob
	• малайа ãрмата	küçük tob
	• великайа ãрмата	biyük tob
	• писталети	piştavlar

[14б]

1	• йеден[а] писталет́	bir to[b]
	• каротќи	kısadır
	• войско	asker
	• uzun	довги
	• yaya asker	пешо войско
2	• пехотем[б]	yayaylan
	• кавалерийа	atlı asker
	• й̩дзе	kideyir
	• фарцийа[в]	kale
	• вал	tabiya
	• локец	endaze[г]
3	• па̍дзе[д]	karış
	• адзин стӯпин[е]	bir adım[е]
	• кров	kan
	• спацев[ж]	terledim[ж]
	• умаривće[з]	yoruldum[з]
4	• сажен	kulaç
	• лӯстро	ayna
	• крӯк	çengi
	• глан	bak
	• скӯч[і]	sıçra
	• лаш спац	yad uyumaya
5	• спиц	uyuyur
	• верблӯд	dive
	• кот	kedi
	• место	şehir
	• миźар[к]	mizar

[а] =пол. *jeden* [б] Форма няясная (пол. *piechotą* ?) [в] ст.бел. *фортецыя* 1663 (Булыка, 67); прапушчана [-те-] [г] Мера даўжыні, адпавядае 65 см [д] 'пядзя' [е] тур. 'крок', мера даўжыні, адпавядае 75 см (TS, 16) [ж] тур. 1 sg [з] тур. 1 sg [і] [-о-] памылкова дама замест фатхі [к] *мізар* < тур. *mezar* (< ар.) 'магіла' — мусульманскія могілкі

	• магилй	kabri
6	• винагра́д	yüzüm
	• вишни	fijni
	• клӯч	anahtar
	• замок	kilit
	• йама	kuyu
	• ров[а]	yar[a]
	• замкнӯв[б]	kilittim[б]
7	• а̃дамкнӯв[в]	aştım[в]
	• а̃дамкни	aç
	• моцно	pek
	• витни[г]	ur
	• не би	urma
	• ноч	keçe
8	• видно	kürünür
	• слонцо	küneş
	• сходзиц[д]	do‘ayır
	• гора́чо	sıcak
	• пече	yakayır

[15a]

1	• слонцо зашло	küneş kavuştu
	• вецер	rözgar
	• ме̂сец з̣ишов[е]	ay dovdu
	• коло	tekerlek
2	• кола	tekerlekler
	• бӯдка	budkası
	• гӯ́зик	dövme
	• шара́ва́ри	şarvar
	• скринка	sunduk
	• гӯстка[ж]	yemeni[ж]
3	• лист написац	mektub yazmalı
	• дадому набиши[з]	eve yaz
	• вмейӯ	bilürim
	• бй	ur

[а] тур. ‘прорва, бездань’ [б] тур. 1 sg [в] тур. 1 sg [г] ‘вытні’ [д] ‘усходзіць’ [е] ‘узышоў’ [ж] тур. ‘хустка зь лёгкай вышыванай тканіны [з] [-п-]

	• йаго	buna
4	• йих	onları
	• вас	size
	• шўкав[а]	aradım[a]
	• ва́ди хачӯ	su isterim
	• напис̀а	iç
	• глибоко	derin
5	• цопло	sıcak
	• несмашно	tatlı di'il
	• бриткойо	fenadır
	• ми хочем да́лей ищи	biz deleris daha kitmeye
6	• гдзе идзеце[б]	nereye kidersin[б]
	• ми с̀ўди пришли	biz buraya keldik
	• чаго ви пришли[в]	ne yestersen keldi[в]
7	• keçenmeye keldi[г]	жиц пришли[г]
	• ра́к	yenkeç
	• моро	deniz
	• лотка	kayık
	• ãкрент[д]	kemi
	• лина[е]	kanat
	• макшта[ж]	direk
8	• морсќийа пташќи	denis kuşlar
	• морска пташка	denis kuş
	• ãкрент идзе	kemi geliyir
	• цўкер	şeker

[15б]

1	• кава́[з]	kahve
	• гарелка	rakı[i]
	• пиво	arpasu
	• карти	kumara
	• шашќи	dam

[а] тур. 1 sg [б] тур. 2 sg [в] тур. 3 sg [г] тур. 3 sg [д] ст.бел. *окрент*, *окрут* (< пол.) 'карабель' п. XVII ст. (Булыка, 121) [е] ст.бел. *ліна* (< пол.) 'канат, вяроўка' пач. XVI ст. (Булыка, 101) [ж] Форма няясная; ст.бел. *машт* (< пол.) 'мачта' 1500 (Булыка, 120) [з] Магчыма, першая фіксацыя гэтага слова ў белар. мове [i] тур. 'хатняя гарэлка зь вінаграду, інжыру або сьліваў' (TS, 1213)

	• йаго	buna
4	• йих	onları
	• вас	size
	• шӯкав[а]	aradım[а]
	• ва́ди̯ хачӯ	su isterim
	• напис̀а	iç
	• глибоко	derin
5	• цопло	sıcak
	• несмашно	tatlı di'il
	• бриткойо	fenadır
	• ми̯ хочем да́лей ищи	biz deleris daha kitmeye
6	• гдзе идзеце[б]	nereye kidersin[б]
	• ми̯ с̀ӯди пришли	biz buraya keldik
	• чаго ви̯ пришли[в]	ne yestersen keldi[в]
7	• keçenmeye keldi[г]	ж̣иц пришли[г]
	• ра́к	yenkeç
	• моро	deniz
	• лотка	kayık
	• а̃крент[д]	kemi
	• лина[е]	kanat
	• макшта[ж]	direk
8	• морсќийа пташќи	denis kuşlar
	• морска пташка	denis kuş
	• а̃крент идзе	kemi geliyir
	• цӯкер	şeker

[15б]

1	• кава́[з]	kahve
	• гарелка	rakı[і]
	• пиво	arpasu
	• карти	kumara
	• шашќи	dam

[а] тур. 1 sg [б] тур. 2 sg [в] тур. 3 sg [г] тур. 3 sg [д] ст.бел. *окрент*, *окрут* (< пол.) 'карабель' п. XVII ст. (Булыка, 121) [е] ст.бел. *ліна* (< пол.) 'канат, вяроўка' пач. XVI ст. (Булыка, 101) [ж] Форма няясная; ст.бел. *машт* (< пол.) 'мачта' 1500 (Булыка, 120) [з] Магчыма, першая фіксацыя гэтага слова ў белар. мове [і] тур. 'хатняя гарэлка зь вінаграду, інжыру або сьліваў' (TS, 1213)

	• гра́ц[а]	oynar musun[a]
2	• мӯз̣икант[б]	çengi[б]
	• гра́[в]	çal[в]
	• гра́йа	çalayır
	• танцӯйе	oynayır
3	• ж̣енати и неж̣енати	evlidir bekar
	• чи ж̣онкӯ майеш	kadın sende var mı
	• баба	koça kadın
	• дзет	bak ihtiyar
4	• с̀видер[г]	burgu
	• дза́цко[д]	amıca
	• цотка	teyze
	• с̀естра	kızkardeşi
	• kardeş	бра́т
5	• писар	yazıcı
	• mehane	карчма
	• шинкарка	mehaneci
	• лод	buz
	• с̀нег	kar
	• замерз̣ло	dondu
	• кра́вец	terzi
6	• кавал	demirci
	• гдзе тӯт кра́вец ж̣иве	nerede terzi rubaya uturur
	• nerede dekici	гдзе тӯт шавец
	• dekici	шавец
7	• злотниќ[е]	kemüşçi[е]
	• римар	sıraç
	• цес̀ал	dulger
	• треба пайщи	lazım kitmeye
	• зарез̣ придӯ'	şimdi kelirim
8	• вӯлица	sokak
	• на каторей вӯлици	hangi mahalede
	• ра́з̣бойник	haydud
	• ра́з̣бойниќи	haydudlar

[а] тур. 'ці ты граеш?' [б] тур. 'прафэсійная танцаўшчыца' (TS, 248) [в] тур. 2 sg imperat. [г] ст.бел. свидеръ (< пол.) 'сьвярдзёлак' 1540 (Булыка, 94) [д] 'дзядзька' [е] тур. 'срэбнік'

[16а]

1	• çok mı	чи много
	• az mı	чи мало
	• старй̦	ihtiyar
	• маладй̦ чалавек	kenci adam
	• зда̍ровй	sa
2	• дӯж̣и	kuvvetli
	• ӯз̦дечка	yular
	• на кана з̦лаж̣и	beygiri koy
	• треба з̦лаж̣иц	lazım koymay
	• ж̣елез̦о	demir
3	• ӯ рот канӯ палаж̣и	ahzıya beygiri koy
	• глопци[а]	çoçaklar
	• kızlar	дзевчаѓа
	• ж̣енати	evli
	• неж̣енати	bekar
4	• ж̣онкӯ майеш	kadın var mı
	• немаш ж̣онќи	yokdur kadın
	• йанй̦ йадӯц	yemek yeyeler
5	• вже падй̦ели	tamam ittiler
	• yediler[б]	чи йели

[16б]

1	• bir	ӑдзин
	• iki	два̍
	• üç	трй̦
	• dört	чатирй̦
	• beş	пац
	• altı	ше̏сц
	• yedi	с̀ем
2	• sekiz	ос̀им
	• tukuz	дзевец.
	• on	дзес̀ец
	• on bir	ӑдзинайац

а [х-]   б тур. 'яны елі'

	• on iki	дванац̆ац
3	• on üç	тринац̆ац
	• on dört	чатирнац̆ац
	• on beş	петнац̆ац
	• on altı	шеснац̆ац
	• on yedi	с̀емнац̆ац
4	• on sekiz	ошимнац̆ац[а]
	• on tukuz	дзеветнац̆ац
	• yikirmi	два̍ц̆ац
5	• utuz	триц̆ац
	• kırk	сора̍к
	• elli	пендзес̀онт[б]
	• altmış	шес̀дзес̀онт[в]
	• yetmiş	с̀емдзес̀ат
	• sekiz[г]	ас̀имдзис̀ат[д]
6	• doksan	дзевецдзис̀ат[е]
	• yüz	сто
	• biṅ	тис̀онц[ж]

[17a]

1	• патница	cuma kün
	• сўбота	cumaartesi
	• недзеле	pazar kün
	• понедзелек	pazarartesi
	• а̍втора̍к	salı
2	• с̀ера̍да̍	çarşamba
	• чецвер	berşembe
3	• в патницу	çuma kün
	• в супоту[з]	çumartesi
	• в недзелў	pazar kün
	• в понедзелек	pazarartesi
	• ве втора̍к	salı künü
4	• в с̀ереду	çarşamba künü
	• в чецвер	perşembe künü

[а] [-с̀-] над -ـ- памылкова пастаўленыя тры кропкі [б] =пол. *pięćdziesiąt* [в] =пол. *sześćdziesiąt* [г] тур. *sekiz* 'восем' памылкова замест *seksen* [д] [о-] прапушчаны و [е] ст.бел. *девятьдесять* [ж] =пол. *tysiąc* [з] [-п-]

5	• ne zaman ulacak ramazan	кали бўдзе ремезан[а]
	• kaç kün	за много дзон
6	• рог	boynuz
	• рогй[б]	boynuzı[б]
	• канчўк[в]	kamçık
	• калода	kütük
	• кара́ на древе	kabuk açta
7	• багати	zengin
	• ўбоги	karib
	• накармиц	doyrurmalı
	• падйесци[г]	yesin[г]

[17б]

1	• цомно	karanlıktır
	• пилнўй	baksana
	• слўж̣онци[д]	hizmekar
	• вйли[е]	dök
	• вилив[ж]	döktüm[ж]
2	• нали	doldur
	• налив[з]	doldurdum[з]
	• пастав	koy
	• паставив[і]	koydum[і]
	• дим[к]	tüteyir[к]
3	• пож̣ер[л]	yangın
	• гариц	yanayır
	• з̣гарело	yandı
	• гребен	tarak
	• голка	in
	• нитка	iplik
4	• зашиц	dikmeli
	• зашив	diktim
	• ра́спаролаȍ	delik oldu

[а] Рамазан (< тур. *ramazan* < ар.) 9-ты месяц месячнага календара, пост у мусульманаў [б] тур. 'ягоны рог' [в] ст.бел. *кончукъ* (< тур. *kamçı*) 'нагайка, пуга' 1661 (Булыка, 122) [г] тур. 3 sg imperat. [д] =пол. *służący* [е] 'вылі' [ж] тур. 1 sg [з] тур. 1 sg [і] тур. 1 sg [к] тур. 'дымна, ідзе дым' [л] [-а-] літара напісаная неразборліва й перакрэсьленая [м] тур. 1 sg

	• падзерлас̀о	yırtım
	• цибўле[а]	[б]sugan[б]
5	• чеснок	sarmusak
	• морква̍	avuç
	• капўста	[в]lahna[в]
	• шкланка, фелиж̣анек[г]	filcan
6	• кацолек	tençere
	• сквара̍да̍[д]	tava
	• сон мариц̣е[е]	uyuku bastı[е]
	• спац хачў	yuklamaya isterim
7	• встав[ж]	kalktım[ж]
	• треба вмиц̆а[з]	lazım uyumaya[з]
	• пакачавс̀а[і]	bulaştım[і]
	• обетрй̩	sil
	• обмий[к]	ıkamalı[к]
8	• висўш	kurutsana
	• висехло	kurudı
	• пас̀цел	yatak
	• с̀вечка гариц	mum yanayır
	• патўхла	sünmiş
9	• с̀вечкў патўши	sündürsene mum

[18a]

1	• ва̍дй хачў	su isterim
	• напой[л]	
	• древо лежиц	açlar yatıyır
	• плача	ahlayır
	• с̀мийец̆а	küleyir
2	• с̀ердзити	dargın
	• с̀ердўйе	darılıyır
	• гава̍рй̩	süylesene
	• мавчй̩[м]	

[а] Пра *-е-* замест *-а-*: Ант., 285-286 [б] Запісана ў пустое месца рукою 3-га пісара [в] Запісана ў пустое месца рукою 3-га пісара [г] =пол. *filiżanka* (м.р. пад уплывам тур. *filcan*?) [д] *скварада* 'патэльня' (СПЗБ, 4, 444) [е] тур. 3 sg praet. [ж] тур. 1 sg [з] тур. 'трэба спаць' (!) [і] тур. 1 sg 'убрудзіўся' [к] тур. necessitativus: 'трэба абмыць' [л] Турэцкі адпаведнік не ўпісаны [м] Тс

3	• ne külersin	джаго[а] с̀мийѐс̀са
	• ahladım	плакав
	• şamata etme[б]	не кричеца[б]
4	• ben sana rica ve niyaz ederim bir yeri boş yok mı	йа ӯ цибе пра̍шӯ аднаго месца парожнаго ци нима
5	• kiraylan tutmaya	нанац[в]
	• isterim kışlanmaya	хачӯ пера̍з́имавац
6	• yok mı adam ruşça bilen	ци нима чалавека што па рӯскӯ ӯмейе
	• bilmez yokdur	не з̣найу немаш

[18б]

1	• sen nerelesi[г]	вй̩ одкӯл[г]
	• biz moskov tarafundan	мй̩ з̣ маскавскай[е] стара̍нй̩[д]
	• ne yistersen[ж]	чаго хочеце[ж]
2	• biz ügrenmeye 'ilmu 'amel	мй̩ паӯчиц̆а наӯќи
	• naslı eylemeye	
	• ukumak içün	читац
3	• hem dil ügrenmeye	йешче и йез̣ика паӯчиц̆а
	• çeşit[з]	шбик[з]
	• ben istimem	йа ни хачӯ
4	• yok mı sizde bir [a.a.] hizmet etmeye	чи нима ӯ ва̍с ӑднаго пана слӯжби чиниц
	• ben boş olmayam	каб йа парожни не бив
	• kazanmaya	зара̍биц
5	• bedahava kimse vermes	нихто да̍рма ни да̍с̀ц
	• kazanmaya dilerim	йа хачӯ зара̍биц

[19а]

1	• saban sayrullah	дзен добрй̩
	• akabetler hayrullah	назад одповец[і]
2	• ahşam hayrullah	добрй̩ вечер
	• akabetler hayrullah	назад одповец[і]

[а] [ч-] [б] тур. 2 sg [в] 'наняць' [г] тур. 2 sg [д] З Расейскай імпэрыі [е] *маскавскай* магчыма пад уплывам народнага *маскальскай* [ж] тур. 2 sg [з] тур. 'род, від, гатунак'; беларускі адпаведнік няясны [і] =пол. *odpowiedź*

3	• hayrullah	на здáровйо
	• allah rezo'usun	йа ӯдзенчнӣ[а]
4	• urlar allah	шчѐсливайа дáрога
	• sana de urlar allah	także и табе шчѝсливайа дáрога
5	• allah te'ala bin bin bereket versin	нихай табе бог сбор[б] дáс̀ц
	• allah rezo'usun	бог ӯдзенчнӣ[а]

[19б]

1	• bozdur bana altun bacaklı[в]	рáз́мени мне чирвонца што з нагами[в]
	• saraf[г] bunda var mı	вексел[г] тӯт́ гдзе йест
2	• bozdurmaya	рáз́мениц
3	• nerede etmek satarlar	гдзе хлеб прáдáйӯц
	• bu naslı birer para	чи то па а̃дной парӣ
4	• bir gruş	а̃дзин лев
	• utuz para	три ӡлоти
	• beşlik	пац пар
	• ben bilmem süleme ye türçe	йа не вмейу гавáриц па тӯрецкӯ
5	• uşak	хлопец
	• tangar	вечорќи
	• tuz	сол
	• çereme[д]	напас̀ц[д]
6	• [е]ceviz	а̃рехи вслосќе[ж]
	• fundık	а̃рехи[е]
7	• yassı vasluhi barlat fukşani rubnik bizovu bukareşt duvurja ruşçuk[з]	

[а] =пол. *udzięczny* [б] [-п-] [в] тур. *altun bacaklı* (дасл. 'чырвонец з нагамі') турэцкі назоў галяндзкага залатога дуката (TS, 124), на якім была выява рыцара з шырока расстаўленымі нагамі; беларускі адпаведнік — даслоўны пераклад [г] тур. 'мяняла грошай' [д] Сувязь паміж тур. *cereme* 'кампэнсацыя за шкоду, прычыненую іншай асобай' і бел. *напасьць* 'несправядлівае абвінавачаньне, паклёп' (Нас. 313) няясная [е-е] 6-ты радок напісаны рукою 3-га пісара [ж] =пол. *włoskie*; -с- устаўлена памылкова [з] Гарады на тэрыторыі Малдовы й Валахіі па дарозе з Расейскай імпэрыі ў Турцыю (сучасныя румынскія назовы: Iaşi, Vaslui, Bîrlad, Focşani, Rîmnicu, Buzău, Bucureşti, Giurgiu, Русе (Балгарыя))

[20а]

1	• бӯна дзев	дзен добрй
	• бӯна да́менаца	так и табе дзен добрй
	• бӯна време	добри вечар
2	• ра́мадит сенатос	бӯвайца здаровй
	• мерчи сенатос	идзеце здаровй
3	• май йѐсти рӯшешти штив	чи йест тӯт што па рӯскӯ знайа
	• сбӯни ламина рӯшешти	гавари да́ мина[а] па рӯскӯ
4	• йев нӯ шти малда́ва́нешти	йа не знайӯ па малда́вскӯ
5	• вӯнди йѐсти капитан спра́внй	гдзе тӯт йест капитан спра́вник[б]
	• ба штив че спӯни	йон снайа[в]

[20б]

1	• кити пара́ли платишти	много пар заплациц
	• ла орц	за йечмен
	• йѐсти фина ла кай	йест ѐено дла кана
2	• ӯна	а̃дзин
	• дов	два́
	• трй	трй
	• патрй	чатирй
	• цинц	пац
	• шѐси	шѐсц
	• шепти	ѐем
	• опти	о̀сим
3	• ʒ́еци	дзѐсец
	• цинспреци	петнӑцац
4	• ла йеш друм дрепти	чи добра́ да́рога да́ йас
	• мй йести ла хопс ла чала	чи нима часем на право на лево
5	• падрепти	просто
	• ной йести	нема

[а] =рас. [б] =рас. *ка́питан-исправник* ' начальнік павятовай паліцыі' [в] [з-]

	• кити часи	че много ворст
6	• вӯнди ла ада́йи кӯлкат	гдзе станцийа переначава́ц
	• вӯнди кречма	гдзе тӯт карчма
7	• сбӯни дребти	гава́рӣ правду
	• мошала[a]	старӣ

---

[a] Прыблізны запіс румынскага тэксту ў сучасным правапісе:

20a 1 bună ziua bună dimineaţa bună vreme
rămîneţi sănătoşi mergi sănătos
mai este ruseşte ştie spune la mine ruseşte
eu nu ştiu moldoveneşte
5 unde este căpitan ispravnic ba ştiu ce spune

20б 1 cît parale plăteşte la orz este fîn la cai
unu dou trei patru cinci şase şapte opt
zece cincisprezece
la Iaşi drum drept mai este la hăis la ceala
5 pe drept nu este cît ceasuri
unde la odaie culcat unde cîrcima
spune drept moşala

ПАКАЗАЛЬНІК СЛОВАФОРМАЎ

Словаформы ў паказальніку падаюцца ў тым выглядзе, у якім яны выступаюць у тэксьце размоўніка. Словы, у якіх адбылася графічная замена пачатнае літары, дублююцца ў варыянце з этымалягічным зычным на пачатку, узятым у квадратныя дужкі, і стаяць на адпаведным месцы, напрыклад, слова *бост* дублюецца пад літарай П у форме *[п]ост*. Пры вызначэньні альфабэтнага парадку дыякрытычныя знакі, а таксама «‘» (ع) ня ўлічваліся, хоць формы, якія розьняцца толькі дыякрытыкамі, падаюцца асобна.

Беларуская мова

Турэцкая мова

Румынская мова

turkish-belarusian
phrasebook of 1836

compiled by s.shupa

published by the
belarusian institute of
arts and sciences, 1995

scanned and edited
by uladzimir katkouski
specially for pravapis.org, 2002

---

turecka-bielaruski
razmounik 1836 hodu

red. s.shupa

bielaruski instytut
navuki i mastactva, 1995

adskanavau i apracavau
uladzimir katkouski
admyslova dla pravapis.org, 2002
